

*Viaceslav Bicbaev**, *Olena Jakubenko***, *Małgorzata Rybicka****, *Dmitro Verteletskyi*****

Ceramika kultury pucharów lejkowatych w kontekście grupy Brynzeny kultury trypolskiej na przykładzie osiedli w Brynzenach-Cygance i Żwańcu

Ceramics of the Funnel Beaker culture in the context of the Brynzeny group of the Tripolye culture illustrated by the settlements in Brynzeny-Cyganka and Żwaniec

The problems of imports from the Funnel Beaker culture identified in the environment of the Brynzeny group of the Tripolye culture, repeatedly described in the literature (V.S. Titov, V.I. Markevič 1974; T. Movša 1985; M. Videiko 2000, 2001), is one of the major issues necessary to discuss in the context of relationships between the Funnel Beaker culture and Tripolye culture.

KEY WORDS: Brynzeny group, the Funnel Beaker culture

Submission: 09.07.2017; acceptance: 21.12.2017

Problematyka importów z kręgu kultury pucharów lejkowatych identyfikowanych w środowisku grupy Brynzeny kultury trypolskiej była już wielokrotnie opisywana w literaturze przedmiotu (V.S. Titov, V.I. Markevič 1974; V.I. Markevič 1981; T. Movša 1985; M. Videiko 2000; 2001). Szczególnie interesujące uwagi na ten temat przedstawiła T. Movša (1985). Inicjację wzajemnych związków między tymi kulturami odnosiła do początku etapu CII kultury trypolskiej, na co miały wskazywać odkrycia na osiedlach w Brynzenach-Cygance i Żwańcu, reprezentujących grupę Brynzeny, łączonej z jego początkiem (np. V. Dergačev 1980; T. Tkačuk 2005; T. Tkachuk 2005). Podobnie V. Dergačev (1980, s. 116) oceniał datowanie związków między kulturą pucharów lejkowatych a kulturą trypolską, synchronizując przy tym grupę Brynzeny i zespoły typu Wyhwatyncy. V. Markevič (1981, s. 176) sądził natomiast, że nasilenie relacji między tymi

kulturami łączy się z wymienioną wyżej grupą, nadmieniając przy tym, iż niektórzy badacze wskazywali na wcześniejsze oddziaływanie środowiska kultury pucharów lejkowatych na ceramikę fazy B kultury Cucuteni (V.I. Markevič 1981, s. 176).

Do tej pory dyskusyjne jest jednak datowanie zarówno grupy Brynzeny, jak i początków etapu CII kultury trypolskiej i wymienionych wyżej osiedli (np. V. Kruts, S. Ryzhov 2000; M. Videiko 2001; 2003; 2007; T. Tkačuk 2005; P. Włodarczak 2006; N. Burdo, M. Videiko 2010; Y. Rassamakin 2012; A. Diachenko, Harper 2016; M. Rybicka 2017), a także obszar ekumeny kultury pucharów lejkowatych (A. Pelisiak 2005; A. Koško, M. Szmyt 2011; M. Rybicka 2015). Dlatego też, przedstawiona zostanie tutaj próba oceny chronologii osiedli Brynzeny-Cyganka i Żwaniec z perspektywy importów ceramiki z kręgu kultury pucharów lejkowatych i datowań radiowęglowych¹.

BRYNZENY, STANOWISKO III (CYGANKA), REJON JEDYŃCE

Stanowisko w Brynzenach-Cygance stanowi jedną z najdalej na południe usytuowanych osad kultury trypolskiej, w materiałach z której zidentyfikowano zabytki kultury pucharów lejkowatych (ryc. 1–2). Pochodzi z niego bogaty, wstępnie już opublikowany (V.I. Markevič 1981), zbiór ceramiki tej ostatnio wymienionej kultury. Należy do nich, wielokrotnie prezentowana w literaturze przedmiotu, czteroucha amfora (ryc. 2) odkryta w warstwie kulturowej z obrębu płoszczadki nr 20 (V.I. Markevič 1981; T. Movša 1985), wykonana w tradycyjnej

technologii kultury pucharów lejkowatych. Cechuje ją czarny przełam. Do gliny dodano drobno- i w mniejszym stopniu średnioziarniste tłuczone skorupy. Jej powierzchnie zewnętrzne

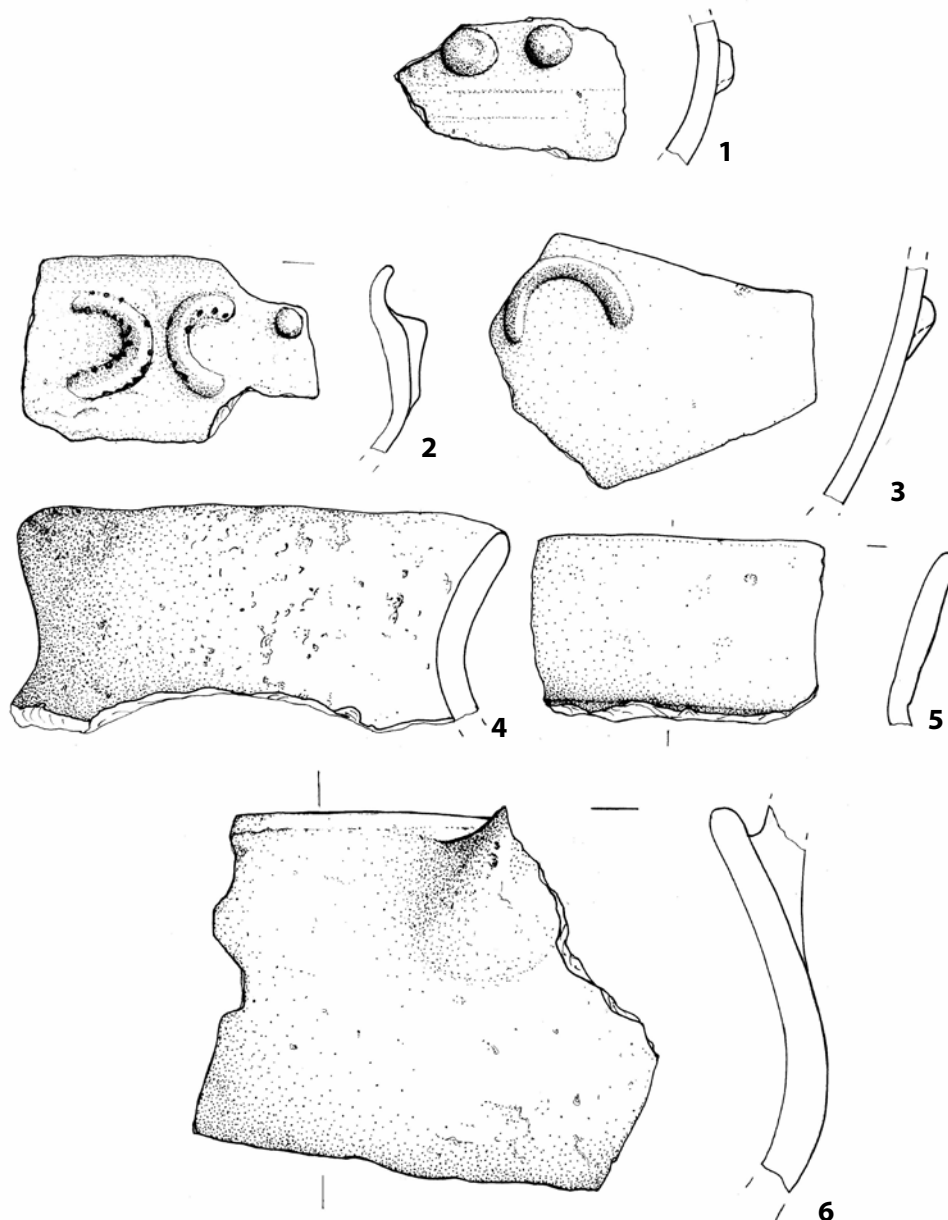
¹ Publikacja ta jest efektem realizacji w Instytucie Archeologii Uniwersytetu Rzeszowskiego projektu NCN UMO 2014/15/BHS3/02486 pt. Między wschodem a zachodem. Dynamika przemian społeczno-osadniczych od Karpat Wschodnich po Wyżynę Naddnieprzańską w IV i początkach III tys. BC.

* National Museum of History of Moldova – Kischyniow

** National Museum of the History of Ukraine, Kiev

*** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów; e-mail: mrybicka@interia.eu

**** Instytut Archeologii UR, ul. Moniuszki 10, 35-015 Rzeszów

Ryc. 1. Brynzeny-Cyganka, rejon Jedyńce. Ceramika kultury pucharów lejkowatych
 Abb. 1. Brynzeny-Cyganka, Rajon Jedyńce. Keramik der Trichterbecherkultur

były wygładzane. Jej kształt znajduje liczne analogie w grupie wschodniej kultury pucharów lejkowatych (np.: T. Wiślański 1979; A. Koško 1981; S. Rzepecki 2014), w tym w datowanych radiowęglowo jamach ze zbożem z Zarębowa (T. Wiślański 1979, s. 180, ryc. 93:6) i Radziejowa Kujawskiego (jama „A”: M. Rybicka 1991, ryc. 9:1). Dla materiałów z tego ostatniego obiektu otrzymano kilka odmiennych oznaczeń radiowęglowych, wynoszących dla prób ze zboża M-1846 4860 ± 200 BP (68,2%: 3950–3350 BC), GrN-5045 4710 ± 40 BP (68,2%: 3630–3370 BC) oraz Łd-1 4687 ± 380 BP, natomiast dla węgla z jamy rezultat wynosi M-1845 4590 ± 190 BP (L. Gabałówna 1970, s. 160–161). Dla zboża z Zarębowa, stan. 1 otrzymano natomiast pomiar wynoszący 4625 ± 40 BP. Po kalibracji daje to wynik dla prawdopodobieństwa 68,2% 3500–3350 BC (J.A. Bakker, J.C. Vogel, T. Wiślański 1969, s. 210–212).

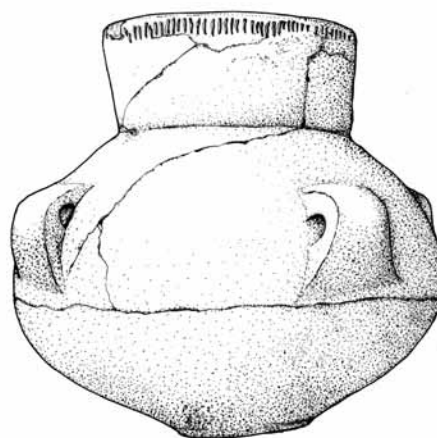
W zbiorze z osiedla w Brynzenach-Cygance znajduje się interesujący fragment wazy o brzuścu zdobionym podwójny-

mi pionowymi listwami półksiężycowatymi (ryc. 1:2). Cechuje ją trójbarwny przełam i glina schudzana domieszką skorup. Kształt tego naczynia znajduje analogie w zbiorach ze stanowisk z Płaskowyżu Nałęczowskiego (Stok, stan. IV: T. Wiślański 1979, ryc. 98:6) i typu Annapol z Pojezierza Gostynińskiego (P. Papiernik, M. Rybicka 2002) lub z kujawskiego Wilkostowa 23/24 (S. Rzepecki 2014, ryc. 5.54:1,5). Taki plastyczny motyw zidentyfikowano również w połowie wysokości kulistego brzuśca amfory o krótkiej szyjce z kujawskiego stanowiska 2 w Wiktorynie (S. Rzepecki, M. Golańska 2015, s. 60). Sposób zdobienia tej wazy stanowi dalekie nawiązanie do konwencji cechującej stylistykę naczyń z cytowanych wyżej stanowisk. Wymienione niżowe osiedla kultury pucharów lejkowatych można umieścić w horyzoncie około 3600–3300 BC (M. Rybicka 2004, s. 67; S. Rzepecki 2014, s. 333, 336).

Zidentyfikowane w Brynzenach-Cygance zdobienia segmentami guzków plastycznych są spotykane również w Jevi-

šovicach (np. A. Medunová-Benešova 1981). Na uwagę zasługuje fakt, że takich zdobień nie zidentyfikowano w zbiorach ze stanowisk kultury pucharów lejkowatych zlokalizowanych nad górnym Dniestrem (A. Havinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013), czyli w południowo-wschodniej rubieży tej kultury. Pojawiają się one natomiast w rejonie nadbużańskim (np. Zimne: M. Pelešišin 2004, ris. 45:7,9).

Dla osiedla Brynzeny-Cyganka otrzymano ostatnio jedno oznaczenie radiowęglowe. Pomiar wykonano z kości zwierzęcej pochodzącej z płaszczadki o numerze 7 (V.I. Markevič 1981). Otrzymany wynik wynosi $Poz\ 4560\pm3\ 5BP$, czyli dla prawdopodobieństwa 68,2% daje to wynik 3368–3124 BC, natomiast dla prawdopodobieństwa 95,4% 3489–3104 BC. Akceptując je można synchronizować osiedle Brynzeny-Cyganka z późnoklasykami zespołami grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych (J. Kruk, M. Lityńska, S. Milisauskas 2016; P. Włodarczak 2006). Współgra ono również z górnymi zakresami czasu wykorzystywania cech pucharowych rejestrowanych w zbiorze z Brynzen-Cyganki.

Ryc. 2. Brynzeny-Cyganka, rejon Jedyńce. Amfora kultury pucharów lejkowatych

Abb. 2. Brynzeny-Cyganka, Rajon Jedyńce. Amphore der Trichterbecherkultur

ŻWANIEC, REJON KAMIENIEC PODOLSKI

Odkryte w Żwańcu ułamki naczyń kultury pucharów lejkowatych, zidentyfikowane w obrębie dwóch płaszczadek, były już wstępnie prezentowane w literaturze przedmiotu (T. Movša 1985, c. 24; M. Videiko 2000; 2001). W opublikowanym zbiorze ceramiki z osiedla Żwaniec odnotowano ułamki pucharów o prostych szyjkach zdobionych potrójnymi, poziomymi pasmami linii rytych (ryc. 3:2) lub też sznurem dwudzielnym (ryc. 3:3). Strefę podwylewową pucharów ozdabiano także prostym układem słupkowym (ryc. 3:1). Brzusce dwóch pucharów ornamentowano listwami plastycznymi w kształcie litery „M” (ryc. 3:4) lub o cechach półksiężycowatych (ryc. 3:5). Nie są to jednak wszystkie ułamki ceramiki tej kultury odkryte w trakcie badań osiedla kultury trypolskiej w Żwańcu. Ostatnio bowiem, zidentyfikowano następną fragmenty naczyń kultury pucharów lejkowatych, w tym brzusec zdobiony klasyczną listwą półksiężycowatą (ryc. 4:3), wylew pucharu ornamentowany prostym układem słupkowym (ryc. 4:1), a co jest bardzo istotne, fragment brzusca zdobiony motywem horyzontalnej rybiej ości współwystępującej z listwą plastyczną (ryc. 4:2). Mają one niebagatelne znaczenie dla oceny chronologii pozostałości kultury pucharów lejkowatych ze Żwańca.

Obecność w obrębie trypolskich płaszczadek ceramiki kultury pucharów lejkowatych pozwala zakładać homogeniczność zabytków tych kultur (por. M. Rybicka 2015; 2017). W związku z tym można postawić pytanie, jak na podstawie importów ceramiki kultury pucharów lejkowatych można umieścić w czasie osiedle Żwaniec.

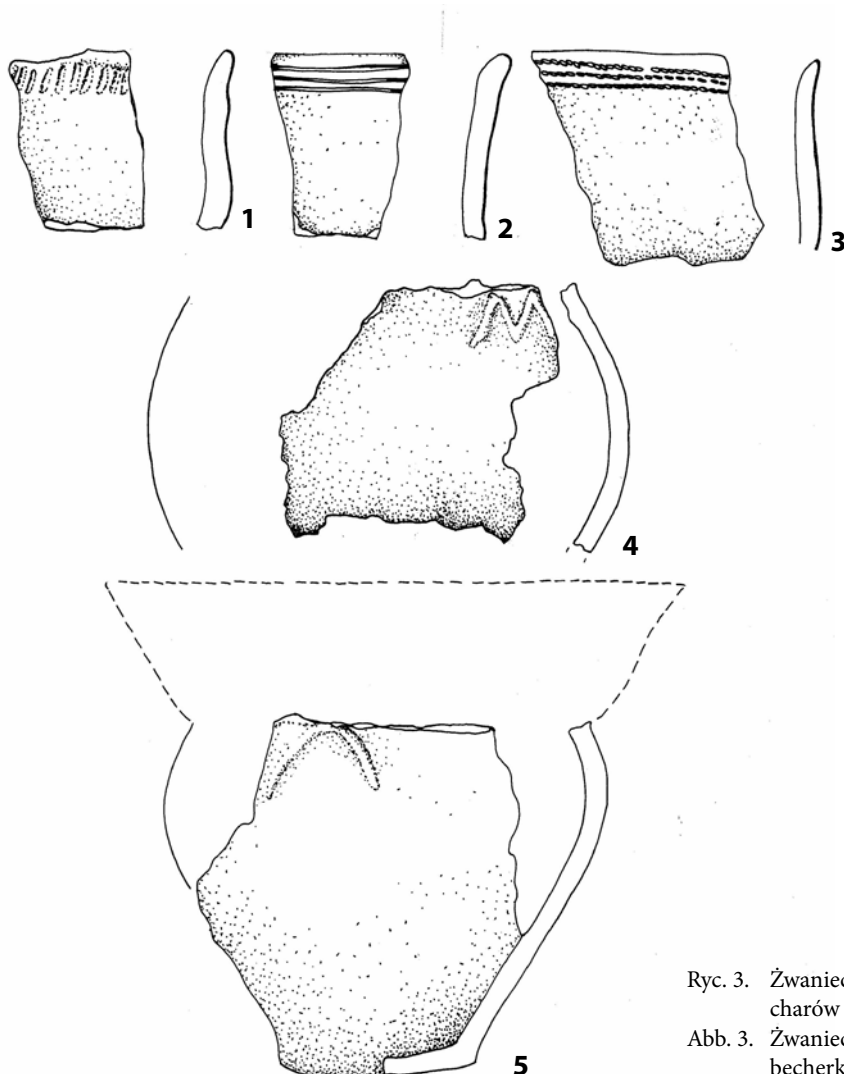
W zbiorze z najbliższej usytuowanej w stosunku do osiedla Żwaniec pucharowej osady w Kotorynach nie rozpoznano motywu potrójnych pasm sznura dwudzielnego. Odnotowano tam pojedyncze ułamki zdobione podwójnymi liniami wykonanymi tym elementem i dookoła linie ryte. Reprezentują one młodsze etapy pierwszej fazy zasiedlenia wymienionego osiedla (A. Havinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013), datowane na lata 3700/3600–3500/3300 BC. Analogiczne

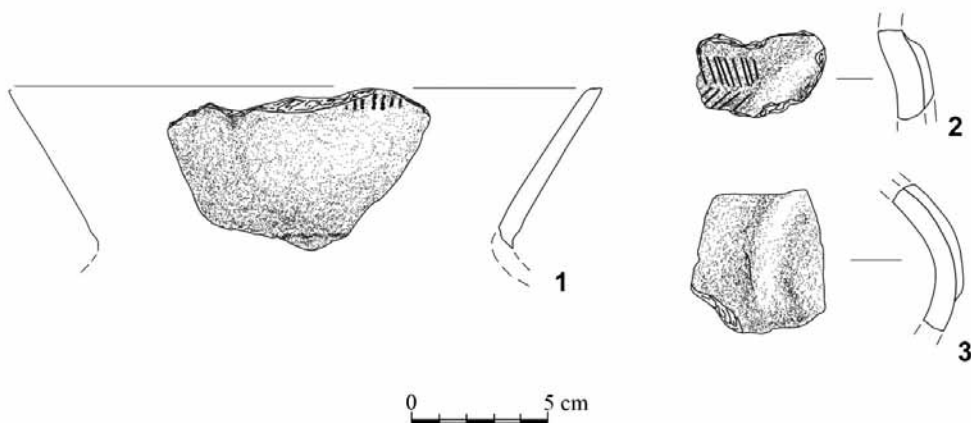
zdobienia znane są również z Radziejowa Kujawskiego, stan. 1 na Niżu Polski (M. Rybicka 1991). Dla jamy „A” z tego stanowiska, z której pochodzi amfora bogato zdobiona sznurem, otrzymano kilka wyżej cytowanych oznaczeń radiowęglowych (np.: $M-1846\ 4860\pm200\ BP$; $GrN-5045\ 4710\pm40\ BP$). Podobne motywy sznurowe odnotowano w jamie 1665 z Pawłosiowa, stan. 52 na Podgórzu Rzeszowskim (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014), gdzie pojawienie się ich można umieścić w przedziale 3650–3500 BC. Motywy plastyczne w kształcie litery M i łuczki cechujące ceramikę pucharową ze Żwańca, nie stanowią dobrych wyznaczników chronologicznych (por. M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014). Według P. Włodarczaka (2006, ryc. 15) łuczki plastyczne na podstawie zsumowanych prawdopodobieństw datowania absolutnego obiektów kultury pucharów lejkowatych można łączyć z okresem 3710–3360 BC. Motywy plastyczne w kształcie litery „M” odnotowano w jamach 2649 i 2610 z Pawłosiowa, stan. 52 o cechach klasycznej fazy grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych (M. Rybicka, D. Król, J. Rogoziński 2014), także w nadbużańskiej strefie osadnictwa pucharowego (np. Zimne: M. Pelešišin 2004, ris. 45:1,8) i w grupie wschodniej tej kultury, m.in. w późnowióreckim Gaju na Kujawach (W. Chmielewski 1952), co ciekawe, nie ma ich w chronologicznie do nich zbliżonych osiedlach w Wilkostowie, stan. 23/24 na Kujawach (S. Rzepecki 2014) i Anopolu na Pojezierzu Gostynińskim (P. Papiernik, M. Rybicka 2002). Kształty i zdobienia ceramiki kultury pucharów lejkowatych ze Żwańca bliskie są cechującym jej grupę wschodnią. Szczególnie interesujące jest naczynie o cechach pucharo-misy (T. Movša 1985, ris. 4). Zbliżone do nich formy pojawiają się już w małopolskiej Zawarży (A. Kulczycka-Leciejewiczowa 2002, ryc. 23:5), następnie, np. w kujawskim Wilkostowie, stan. 23/24 (S. Rzepecki 2014, ryc. 5.60:12). Datowania otrzymane dla tego ostatniego osiedla pozwalają je umieścić w przedziale 3600–3300 BC (S. Rzepecki 2014, s. 257). Naczynia o takich cechach często spotykane są na

Wyniki datowań radiowęglowych otrzymanych dla Brynzen-Cyganka i Żwanica

Ergebnisse der Radiokarbondatierungen für Brynzeny-Cyganka und Żwaniec

Lp.	Stanowisko	Oznaczenie ¹⁴ C	68,2%	95,4%	Literatura
1.	Brynzeny-Cyganka, płaszczadka 7	Poz 4560±35 BP	3368 BC (68,2%) 3124 BC	3489 BC (95,4%) 3104 BC	Grant NCN
2.	Żwaniec; ziemianka I, kości zwierzęce	Ki-6745 4530±50 BP	3360 BC (16,1%) 3310 BC 3300 BC (3,1%) 3260 BC 3240 BC (49,0%) 3110 BC	3370 BC (93,4%) 3080 BC 3060 BC (2,0%) 3030 BC	Y. Rassamakin (2012, s. 62)
3.	Żwaniec; chata 2, kości zwierzęce	Ki-6743 4480±40 BP	3340 BC (46,2%) 3210 BC 3190 BC (11,15%) 3150 BC 3130 BC (11,9%) 3090 BC	3350 BC (87,1%) 3080 BC 3070 BC (8,3%) 3020 BC	Y. Rassamakin (2012, s. 62)
4.	Żwaniec; węgiel	Ki-6754 4380±60 BP	3090 BC (68,2%) 2910 BC	3330 BC (12,7%) 3210 BC 3180 BC (1,7%) 3150 BC 3130 BC (81,0%) 2890 BC	Y. Rassamakin (2012, s. 62)
5.	Żwaniec; kości zwierzęce	Ki-6744 4355±60	3090 BC (5,1%) 3060 BC 3030 BC (63,1%) 2900 BC	3330 BC (6,2%) 3230 BC 3120 BC (89,2%) 2870 BC	Y. Rassamakin (2012, s. 62)
6.	Żwaniec; dom nr 29, węgiel	Ki-6753 4290±55 BP	3020 BC (68,2%) 2870 BC	3090 BC (84,1%) 2850 BC 2820 BC (9,0%) 2740 BC 2730 BC (2,3%) 2690 BC	Y. Rassamakin (2012, s. 62).

Ryc. 3. Żwaniec, rejon Kamieniec Podolski. Ceramika kultury pu-
charów lejkowatych (wg T. Movša 1985)Abb. 3. Żwaniec, Rajon Kamieniec Podolski. Keramik der Trichter-
becherkultur (nach T. Movša 1985)

Ryc. 4. Żwaniec, rejon Kamieniec Podolski. Ceramika kultury pucharów lejkowatych (*D. Vertelestskiyi*)
 Abb. 4. Żwaniec, Rajon Kamieniec Podolski. Keramik der Trichterbecherkultur (*Zeichn. D. Vertelestskiyi*)

stanowiskach reprezentujących młodsze etapy kultury pucharów lejkowatych na Niżu Polski, inaczej jednak zdobione (T. Wiślański 1979). Przedstawione informacje pokazują, że wyżej opisane zdobienia zidentyfikowane w Żwańcu nie są dobrymi wyznacznikami chronologicznymi i można je łączyć z szerokim zakresem chronologicznym, wynoszącym około 3700–3300 BC. Szczególną wymowę chronologiczną mają natomiast listwy półksiężycowate, które stanowią wyznacznik fazy lubońskiej na Niżu Polski (K. Jażdżewski 1936) i stanowią ważny element zdobnictwa grupy radziejowskiej (M. Rybicka 1995; A. Koško 2000; M. Przybył 2009). Takie motywy reprezentują młodsze etapy kultury pucharów lejkowatych (np. T. Wiślański 1979; E. Pleslová-Štiková 1985, 1987; M. Rybicka 1995). Współwystępują one często ze zdobnictwem badeńskim (M. Furholt 2009) odnotowanym również w Żwańcu (motyw rybiej ości; Z. Sochacki 1980; M. Furholt 2009). Zaznaczyć tu trzeba, że w Żwańcu i Jevišovicach C1

naczynia zdobiono zarówno listwami półksiężycowatymi, jak i w kształcie litery „M” (A. Medunova-Benešova 1981). Te dane pokazują, że pozostałości osadnictwa w Żwańcu można synchronizować z pojawieniem się zespołów pucharowo-badeńskich na ziemiach polskich.

Dla pozostałości osadnictwa kultury trypolskiej z osiedla Żwaniec dysponujemy kilkoma oznaczeniami (Y. Rasmakin 2012), które wynoszą Ki-6745 4530±50 BP (68,2%: 3360–3110 BC; 95,4% 3370–3030 BC), Ki-6743 4480±40 BP (68,2%: 3340–3090 BC; 95,4% 3350–3020 BC), Ki-6754 4380±60 BP (68,2%: 3090–2910 BC; 95,4 3330–2890 BC), Ki-6744 4355±60 BP (68,2% 3090–2900 BC; 95,4% 3330–2870 BC), Ki-6753 4290±55 BP (68,2% 3090–2740 BC; 95,4% 3090–2690 BC). Nie opublikowano jednak kontekstu datowanych prób. Na ich podstawie możemy osiedle w Żwańcu umieścić w bardzo szerokim przedziale czasowym obejmującym okres 3360–2690 BC.

WNIOSKI

Jeśli wyniki datowań radiowęglowych otrzymanych dla osiedla w Żwańcu będziemy traktować literalnie, to otrzymane dla nich zakresy dla prawdopodobieństwa 68,2% obejmują cały okres funkcjonowania etapu CII kultury trypolskiej (M. Videiko 2003; 2007; N. Burdo, M. Videiko 2010). Piotr Włodarczyk (2006) łączył Żwaniec z horyzontem 3100–2900 BC. Czy takie sytuowanie tego osiedla i pochodzącej z niego ceramiki kultury pucharów lejkowatych jest właściwe i czy grupa Brynzeny byłaby tak późnym zjawiskiem (por. T. Tkachuk 2005; A.G. Nikitin, M. Sokhatsky, M. Kovaliukh, M. Videiko 2010). Trudno jest jednak jednoznacznie taką tezę zaakceptować, szczególnie jeśli zostaną uwzględnione sugestie T. Tkačuka (2005) odnoszące się do widocznych nawiązań stylistycznych między grupami koszyłowiecką i Brynzeny i datowanie początków tej ostatniej na około 3600/3500 BC, a także datowania radiowęglowe otrzymane dla osiedla Szaryn koło Umania, pozwalające je umieścić w przedziale 3600–3200 BC, zaś zabytki pochodzące z niego mają nawiązania, m.in. do grupy Brynzeny (D. Kuştan 2015, s. 438). Uwzględniając te datowania, pojawiają się dodatkowe wątpliwości odnośnie wyników otrzymanych dla osiedla Żwa-

niec. Według T. Tkachuka młodsze oznaczenia ¹⁴C pochodzące ze Żwańca odnoszą się do grupy kasperowskiej, nie zaś Brynzeny. Ceramika z tej osady, nawiązująca do młodszych etapów kultury pucharów lejkowatych i kręgu badeńskiego (ryc. 3:2–3), reprezentująca ostatnią ćwierć drugiej połowy IV tys. BC (M. Furholt 2009), uwiarygadnia dwa starsze otrzymane dla niej oznaczenia radiowęglowe, zbliżone do wyniku uzyskanego dla Brynzen-Cyganki (tabela 1). Na podstawie tych danych można umieścić Żwaniec i Brynzeny-Cyganka w horyzoncie 3400–3100 BC. W kontekście przedstawionych przez T. Tkačuka (T. Tkačuk 2005) sugestii odnoszących się do czasu pojawienia się grupy Brynzeny, osiedla Żwaniec i Brynzeny-Cyganka, reprezentowałyby jej młodszy etap.

Tamara Movša (1985) synchronizowała Żwaniec z funkcjonowaniem osiedli w Zimnie, Leźnicy i Gródku nad Bugiem. Impulsy z kręgu badeńskiego zidentyfikowano zarówno w Gródku nad Bugiem (W. Gumiński 1989), jak i Leźnicy (A. Gavins'kij, W. Pasterkiewicz 2016, ryc. 58:3). Zidentyfikowane w Leźnicy ucha zdobione guzkami traktowane są jako wyznacznik impulsów badeńskich w środowisku kultury trypolskiej (np. M. Vi-

deiko 2000; 2003). Są one rejestrowane, m.in. w zespołach typu Trojaniw, reprezentujących ostatnie stulecie IV tys. BC (Y. Rasmakin 2012; A. Diachenko, T.K. Harper 2016). Wyróżniono je również w obiekcie podomowym z Winniki-Lisiwki, (A. Gawinskyj 2013; A. Diachenko, A. Hawinskyj, D. Król, G. Sirbu, M. Rybicka, w druku), łączonym z drugą fazą osiedla w Zimnie (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2003, 2004). Winniki-Lisiwka cechuje ponadto ceramika o synkretycznych cechach trypolsko-pucharowych (A. Diachenko, A. Hawinskyj, D. Król, M. Rybicka, w druku; A. Gavinskyj 2013). Impulsy z kręgu badęńskiego zidentyfikowano również w młodszym etapie rozwoju Kotoryn, Grodzisko III (A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013).

Według V. Markeviča (1981), osiedle Brynzeny-Cygan-ka pokazuje intensyfikację kontaktów między społeczno-

ściami kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Ich inicjację na zachodniej Ukrainie można łączyć z osiedlami typu Nowomalin-Podobanka na zachodnim Wołyniu (M. Rybicka 2015; D. Król, M. Rybicka 2016; M. Rybicka, A. Diachenko 2016) i Bilszywce nad górnym Dniestrem (T. Tkačuk 2001–2002). Z ich funkcjonowaniem można łączyć intensywne wykorzystywanie surowca wołyńskiego w obrębie grupy wschodniej kultury pucharów lejkowatych (P. Papiernik, M. Rybicka 2002; S. Rzepecki 2014). Od początku tych bilateralnych relacji, cechy odmiennej kultury adaptowały na zachodniej Ukrainie zarówno społeczności pucharowe, jak i trypolskie (np. technologia ceramiki i importy przedmiotów), które skutkowały stopniową zmianą przedmiotów przez nie wykorzystywanych (M. Rybicka 2017; por. A. Koško, M. Szmyt 2011).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Bakker J.A., Vogel J.C., Wislański T.
1969 TRB and other C14 dates from Poland (c. 4350–1350 BC and 800–900 AD), „Helinium”, t. 9, s. 3–27.
- Bronicki A., Kadrow S., Zakościelna A.
2003 Radiocarbon Dating of the Neolithic Settlement in Zimne, Volhynia, in Light of the Chronology of the Lublin-Volhynia Culture and the South-Eastern Group of the Funnel Beaker Culture, [in:] Koško A. (ed.), *The Foundations of Radiocarbon Chronology of Cultures between the Vistula and Dnieper*, „Baltic-Pontic Studies”, t. 12, Poznań, s. 22–66.
- 2004 Uwagi na temat wzajemnych relacji chronologicznych późnej fazy kultury lubelsko-wołyńskiej oraz kultury pucharów lejkowatych z uwzględnieniem najnowszych wyników badań w Zimnie, [w:] Libera J., Zakościelna A. (red.), *Przez pradzieje i wczesne średniowiecze. Księga jubileuszowa na siedemdziesiąte piąte urodziny docenta doktora Jana Gurby*, Lublin, s. 101–125.
- Burdo N., Videiko M.
2010 ‘Cord’ – ornamented pottery of the Trypillia culture a macro analysis, [in:] Koško A., Szmyt M. (eds.), *Cord” ornaments on Pottery in the Vistula and Dnieper Interfluvial Region: 5th–4th mill. BC*, „Baltic-Pontic Studies”, t. 15, Poznań, s. 110–121.
- Chmielewski W.
1952 *Zagadnienie grobowców kujawskich w świetle ostatnich badań*, Łódź.
- Dergačev V.
1980 *Pamâtniki pozdnego Tripol’â*, Kišinev.
- Diachenko A., Harper T.K.
2016 The absolute chronology of Late Tripolye sites: a regional approach, *Spr. Arch.*, t. 68, s. 81–105.
- Diachenko A., Hawinskyj A., Król D., Sirbu G., Rybicka M. (w druku) New excavations in Winniki and the issue of the Funnel Beaker culture – Tripolye frontier, [in:] Kadrow S., Włodarczyk P. (eds.), Kraków.
- Furholt M.
2009 *Die nördlichen Badener Keramikstile im Kontext des mitteleuropäischen Spätneolithikums (3650–2900 v.Chr.)*, (= Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa, Band 3), Bonn.
- Gabałówna L.
1970 Jama „A” ze spalonym zbożem z osady kultury pucharów lejkowatych na stanowisku 1 w Radziejowie Kujawskim. (Informacja wstępna), *PMMAiE*, nr 17, s. 157–163.
- Gavinskyj A.
2013 Poselennâ kul’turi liščastih kubkiv Vinniki-Lisivka, [w:] Pozikhovski A., Rogoziński J., Rybicka M. (red.), *Na pograniczu kultury pucharów lejkowatych i kultury trypolskiej*, *CAR*, t. 26, s. 55–73.
- Gavinskyj A., Pasterkiewicz W.
2016 *Arheologični pamâtki kul’turi liščastogo posudu na teritoriji Ukraïni*, L’viv.
- Gumiński W.
1989 *Gródek Nadbużny. Osada kultury pucharów lejkowatych*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Hawinskyj A., Pasterkiewicz W., Rybicka M.
2013 Kotoryn, rej. Żydacziw, stan. Grodzisko III. Osadnictwo z okresu neolitu, [w:] Harmatowa K., Machnik J., Rybicka M. (eds.), *Natural environment and man on the Upper Dniester – Region of the Halyč-Bukačivci Basin – in prehistory and early medieval period*, Kraków, s. 169–284.
- Jażdżewski K.
1936 *Kultura pucharów lejkowatych w Polsce zachodniej i środkowej*, Poznań.
- Koško A.
1981 *Udział południowo-wschodnioeuropejskich wzorców kulturowych w rozwoju niżowych społeczeństw kultury pucharów lejkowatych. Grupa mątewska*, Poznań.
- 2000 Osadnictwo społeczności kultury pucharów lejkowatych (grupy: wschodnia i radziejowska), [w:] Koško A. (red.), *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego. Osadnictwo kultur późnoneolitycznych oraz interstadium epok neolitu i brązu: 3900–1400/1300 przed Chr.*, t. 3, Kujawy, cz. 4, Poznań, s. 19–134.
- Koško A., Szmyt M.
2011 Udział społeczności Niżu Środkowoeuropejskiego w poznawaniu środowisk biokulturowych Płyty Nadczarnomorskiej: IV–IV/III tys. BC, [w:] Ignaczak M., Koško A., Szmyt M. (red.), *Między Bałtykiem a Morzem Czarnym. Szlaki między morza IV–I tys. przed Chr.*, „Archaeologia Bimaris”, t. 4, Poznań, s. 205–221.

- Król D., Rybicka M.
2016 Krytyka datowań radiowęglowych, [w:] Diachenko A., Król D., Kyrylenko A., Rybicka M., Wertelestki D. (red.), *Nowomalina-Podobanka, Kurgany-Dubowa. Osiedla kultury trypolskiej na zachodnim Wołyniu*, Rzeszów.
- Kruk J., Lityńska-Zajac M., Milisauskas S.
2016 *Gospodarka roślinna w neolicie. Studium przypadku – Bronocice*, Kraków.
- Kruts V., Ryzhov S.
2000 Tripolye culture in Volhynia (Gorodsk-Volhynian group), [in:] Koško A. (ed.), *The western border area of the Tripolye culture*, "Baltic-Pontic Studies", t. 9, s. 86–110.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A.
2002 *Zawarża. Osiedle neolityczne w południowopolskiej strefie lessowej*, Wrocław.
- Kuštań D.
2015 Kermičnij kompleks pižn'otripil'skogo poseleńńa Šarin, [w:] Diachenko A., Menotti F., Ryzhov S., Bunyatyan K., Kadrow S. (eds.), *The Cucuteni-Tripillia Cultural Complex and its neighbours*, Lviv, s. 429–440.
- Markevič V.
1981 *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavii*, Kišinev.
- Medunová-Benešová A.
1981 *Jevišovice-StáryZamek*. Schicht C2, C1, C. Katalog der Funde, Brno.
- Movša T.
1985 Vzaemovidnosini Tripillá-Kukuteni z sinhronnimi kul'turami central'noi Ėvropi, *Arheologičá*, t. 51, s. 22–31.
- Nikitin A.G., Sokhatsky, Kovaliukh M., Videiko M.
2010 Comprehensive Site Chronology and Ancient Mitochondrial DNA Analysis from Vertebea cave – a Trypillian Culture Site of Eneolithic Ukraine, "Interdisciplinaria Archeologia Natural Sciences in Archeology", Vol. 1, s. 9–18.
- Papiernik P., Rybicka M.
2002 *Annapol. Osada kultury pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim*, Łódź.
- Pelisiak A.
2005 Pogranicze kultury trypolskiej i kultury pucharów lejkowatych. Stan badań, [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy*, Stalowa Wola, s. 32–41.
- Pelešišin M.
2004 *Eneolitične poseleńńa Zimne v Zahidnij Volini*, Ternopil'.
- Pleslová-Štiková E.
1985 Makotřašy: A TRB Site in Bohemia. With contributions by A.T. Classon, J. Chochol, F. Marek, A. Mastalka, J. Frana, Z. Tempir, S. Vencel, „Fontes Archaeologici Pragenses”, t. 17, Praga.
- 1987 Die kulturelle Entwicklung und Periodisierung der TRB in Böhmen: die neueren Ergebnisse, [w:] Wiślański T. (red.), *Neolit i początki epoki brązu na ziemi chełmińskiej*, Toruń, s. 397–419.
- Przybył A.
2009 *Społeczności późnoneolitycznej kultury pucharów lejkowatych na Kujawach. Problem wpływów z kręgu kultury bałtyckiej*, Materiały do syntezy pradziejów Kujaw, Poznań.
- Rassamakin Y.
2012 Absolute chronology of Tripolian settlements, [in:] Menotti F., Korwin-Piotrowski A.G. (eds.), *The Tripolye Culture Giant-Settlements in Ukraine. Formation, Development and Decline*, Oxbow Books, s. 19–69.
- Rybicka M.
1991 Materiały kultury pucharów lejkowatych ze stanowiska 1 w Radziejowie Kujawskim, woj. Włocławek, Spr. Arch., t. 43, Kraków, s. 39–74.
- 1995 *Przemiany kulturowe i osadnicze w III tys. przed Chr. na Kujawach. Kultura pucharów lejkowatych i amfor kulistych na Pagórach Radziejowskich*, Łódź.
- 2004 *Kultura pucharów lejkowatych na Pojezierzu Gostynińskim. Chronologia, osadnictwo, gospodarka*, Łęczycza.
- 2015 Eastern peripheries of the Funnel Beaker Culture, [in:] Diachenko A., Menotti F., Ryzhov S., Bunyatyan K., Kadrow S. (eds.), *The Cucuteni-Tripillia Cultural Complex and its neighbours*, Lviv, s. 161–176.
- 2017 *Kultura trypolska – kultura pucharów lejkowatych. Natężenie kontaktów i ich chronologia* (= CAR, t. 37), Rzeszów.
- Rybicka M., Diachenko A.
2016 New evidence regarding the interactions between Populations of the Funnel Beaker Culture and the Tripolye Culture in Western Ukraine, [in:] Preoteasa C., Nicola C.-D. (eds.), *Cucuteni Culture within the European Neo-Eneolithic context*, Piatra-Neamt, s. 679–700.
- Rybicka M., Król D., Rogoziński J.
2014 Pawłosiów, stan. 52, woj. podkarpackie. Osada kultury pucharów lejkowatych, [w:] Rybicka M. (red.), *Wschodnie pogranicze grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych*, CAR, t. 28, s. 67–256.
- Rzepecki S.
2014 *Wilkostowo, stan. 23/24. Neolityczny kompleks osadniczy*, t. 1, Łódź.
- Rzepecki S., Golańska M.
2015 Ceramika kultury pucharów lejkowatych z badań realizowanych przez Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego na liniach dróg i autostrad, „Raport”, t. 10, Warszawa, s. 43–62.
- Sochacki Z.
1980 *Kultura ceramiki promienistej*, Warszawa.
- Titov V.S., Markevič V.I.
1974 Novye dannye o zapadnyh svázah pozdnego tripol'á, *Sovetskaá Arheologičá*, t. 3, s. 150–164.
- Tkachuk T. (Tkaczuk T.)
2005 Chronological phases of the Koshylivtsy group of the Tripolye culture, *Spr. Arch.*, t. 57, s. 87–119.
- Tkačuk T. (Tkachuk T.)
2001–2002 Konec etapu CI i naćalo CII tripol'skoj kul'tur 'i verhnego podnestrov 'á (na materialah poseleńńa Bil'sivci), „Stratum plus”, No 2, s. 196–217.
- 2005 Lokal'no-hronologični grupi kul'turi Tripillá-Kykuten' z maľovanim posudom (etapi VII-SII), [w:] Garbacz A., Kuraś M. (red.), *Kultura trypolska. Wybrane problemy*, Stalowa Wola, s. 42–56.
- Wiślański T.
1979 Kształtowanie się miejscowych kultur rolniczo-hodowlanych. Plemiona kultury pucharów lejkowatych, [w:] Hensel W., Wiślański T. (red.), *Prahistoria ziem polskich*, t. 2, *Neolit*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, s. 165–260.
- Włodarczak P.
2006 Chronologia grupy południowo-wschodniej kultury pucharów lejkowatych w świetle dat radiowęglowych, [w:] Libera J., Tunia K. (red.), *Idea megalityczna w obrzćdku pogrzebowym kultury pucharów lejkowatych*, Lublin-Kraków, s. 27–66.
- Videiko M.
2000 Tripolye and the cultures of central Europe: facts and character of interactions: 4200–2750 BC, [in:] Koško A. (ed.), *The western border area of the Tripolye culture*, "Baltic-Pontic Studies", t. 9, s. 13–68.
- 2001 Trinpol'e i neolitićeskie obšestva na Srednem Dnepre: voprosy vzaimodejstviá, [w:] Czebreszuk J., Kryvalcevič M., Maka-

- rowicz P. (red.), *Od neolityzacji do początków epoki brązu*, „Archaeologia Bimaris”, t. 2, s. 195–214.
- 2003 Radiocarbon chronology of settlements of BII and CI stages of the Tripolye culture at the middle Dnieper, [in:] Kośko A. (ed.), *The Foundations of Radiocarbon Chronology of Cultures between The Vistula and Dnieper: 4000–1000 BC*, “Baltic-Pontic Studies”, t. 12, s. 7–21.
- 2007 Tripil'ska kul'tura u evropejskomu kontekstì, [w:] *Wspólnota dziedzictwa archeologicznego ziem Ukrainy i Polski*. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego, (26–28.X.2005 r.), Łańcut, Warszawa, s. 315–333.

Viaceslav Bicbaev, Olena Jakubenko, Małgorzata Rybicka, Dmitro Verteletskyi

Keramik der Trichterbecherkultur im Kontext der Brynzeny-Gruppe der Tripolje Kultur am Beispiel der Siedlungen in Brynzeny-Cyganka und in Żwaniec

Zusammenfassung

Tamara Movša (1985) synchronisierte Żwaniec mit dem Funktionieren der Siedlungen in Zimne, Leźnica und Gródek am Bug. Die Impulse aus dem Badener Kulturkreis wurden in Gródek am Bug (W. Gumiński 1989), wie auch in Leźnica (A. Gavins'kij, V. Pasterkêvič 2016, Abb. 58:3) registriert. Die in Leźnica identifizierten mit Knubben verzierten Henkel wurden als das Anzeichen der Badener Impulse im Milieu der Tripolje Kultur gedeutet (z.B. M. Videiko 2000; 2007). Sie wurden u. a. in den Komplexen vom Typ Tojaniw registriert, die das letzte Jahrhundert des 4. Jahrtausends v. Chr. vertreten (Y. Rassamakin 2012; A. Diachenko, T.K. Harper 2016). Sie wurden ebenfalls im hausbegleitenden Befund in Winniki-Lisiwka erfasst (A. Diachenko, A. Hawinskyj, D. Król, M. Rybicka, im Druck), der auf die zweite Phase der Siedlung in Zimne bezogen wird (A. Bronicki, S. Kadrow, A. Zakościelna 2003, 2004). Für Winniki-Lisiwka ist die Keramik mit synkretischen (Tripolje/ Trichterbecher) Merkmalen typisch (A. Diachenko, A. Hawinskyj, D. Król, M. Rybicka, im Druck). Die Impulse aus dem Badener Kulturkreis wurden ebenfalls in der jüngeren Entwicklungsstufe

von Kotoryn, Burgwall III registriert (A. Hawinskyj, W. Pasterkiewicz, M. Rybicka 2013).

Die Siedlung Brynzeny-Cyganka ist nach V. Markevič (1981) das Beispiel für die Intensivierung der Kontakte zwischen den Gemeinschaften der Tripolje- und Trichterbecherkultur. In der Westukraine konnten diese Kontakte durch die Siedlungen vom Typ Nowomalin-Podobanka im westlichen Wolhynien (M. Rybicka 2015; D. Król, M. Rybicka 2016; M. Rybicka, A. Diachenko 2016) und Bilszywce am oberen Dnjestr (T. Tkačuk 2001–2002) initiiert werden. Die Belege für diese Relationen liefert auch die intensive Nutzung des wolhynischen Rohstoffs im Bereich der östlichen Gruppe der Trichterbecherkultur (P. Papiernik, M. Rybicka 2002; L. Domańska 2013; S. Rzepecki 2014). Schon zu Beginn dieser bilateralen Kontakte wurden die Merkmale der fremden Kultur durch die Gemeinschaften sowohl der Trichterbecher- als auch Tripolje-Kultur adaptiert (z. B. Keramiktechnologie und Import der Gegenstände), was allmähliche Veränderungen im Bereich des durch diese Gemeinschaften genutzten Gegenstandsspektrums nach sich zog (M. Rybicka 2017; vgl. A. Kośko, M. Szmyt 2011).